

Erref. kodea: LAF-208-074

Izenburua: Euskal literaturari buruzko
hitzaldiak, euskaraz

Euskal literatura.
Nafarroa, Zuberoa eta Lapurdin

Jaunak eta andereak,

Leizac
 Alzo ~~Alzaco~~ ^{Alzaco} jaun ^{bihainak} ap~~berak~~ idazle guipuzkoarrak
 aipatu daukitzue eta biaz Urquiaga jaunak Bizkarako
 idazle handien ospea ezin hobeki goretsiko dautzue. Bi
 jakintzun horien artean agertzeko ez naiz, egia erran,
 balere beldur, gizon prestuak eta gecheak dirrelakotz.
 bainan herabe naiz, bi elerika-udareen artean ezko
 argino bat ahalge eta hits lagoken bezala.

Bainan nere mintzazale lagunek ez banante horabehen
 baizik, aithortuko dautzuek achaltzerat eman dautaten
 gaiak izitzen nauela. Alabainan Nafarroan, Zuberon eta
 Lapurdin agertu idazleak ez dira denak ahur batean
 sartzen ahal. Ainitz badira. Eta hartze luketen heinean
 handietxi nahi baginitu, liburu gothor bat behar
 giniokete idatzi. Lan hori bururatu gogo dugu egun
 batez, gainkoak hala nahi duelarik.

Anartean, jaun andereak, gutiagorekin beharko
 duzue inagan, egun segurik. Hegaztinak egiten
 duena eginen dugu guk ere. Astea duenean, zuhaitzetik
 zuhaitzerat badabil eta zuhaitzeko aldackarik
 aldackarak, dena erasia eta chichtu. Bainan
 arterik ez duenean, lasterrago doa bazteretan
 gaindi. Behako zalku batez begistatzen ditu eskualde
 guziak eta hegaldak-ahala aintzen da bere
 helburuari buruz, doidoia hantemenka pausatzen
 delarik, hartz ederrago baten itzalpean, ala ~~heldin~~
 arkhaitz muthur baten hegian, hats izpi baten
 hartzeko edo berdin atseginez, so-aldi gochoago
 bati ezin ukho eginez!

Goazim beretik gu ere eta nehorat hegaldatu gabe
hamasei garren mendearen erditsuan dagon gain batetik
beha dezagun urrunerat nola hedatzen den estuaren
zelhai zahala:

Eta lehenik zeina gaiten: Aitarene semearen

Aita lhande Estuaz gainak moldatu du bitzaldi bat:

Estuara gure orma zahara, eta lan gozotsu heretan
bere gazpi ahalak egiten ditu, erakutsi nahiz nola gure
mintzairu gorizontuak begiratu gaiten gaitz guzietatik,
~~eta~~ bereziki higenauten aytapanetatik eta harnokeriaren
galbide zikhinetatik...

Aitortu behar dugun haatik gure bi lehenbiziko
liburuak etzaiaren eskutik dohorzila.

Yegarki Bernard Dechepare Eiheralarreko jaun erretor
benapartarrak chede hobereak zituen. Berak dionaz,
nahi zuen estuara goratu eta jalgi-arazi bertze
mintzairu guzien arterat. Hoztako argitarat eman
zuen Linguae Vasconum primitiae, eman-nahi baita
Estuaren hastapenak. Entsega honen galiti zor
diokagu esker hainitz. Nahiz hizkuntza ez duen
hain aberaksa, eta gogoeta bati lotuz geroz
bizpahisuetan hasat. hurat itzuli arte ez duen aise
uzten, alde batetik labur-aire eta bertzetik luze
aire emaiterainokoa, - halere errechtasan handia

erakusten du, bihotzetik mintzatzen da,
neurritza itxuratik bezala dariola. Estuaren
ospeaz ar dadin, ala erlisioneaz, ala bere
etzaiaren kontra, ala maitasunaz, badu belhi
irakurleari kausi dakioken ezkitasun berezi bat.
Bainan denbura berean kan-hemenka ozarneria
nautitzen zaien eta haren liburu nehandik
ere ez ditake ezar begi gaztegi batzuen
aitzinean. Lero biziki galgarriak baditu,
othoitzez eta lehiz orhatuak, erdi-insentsu
erdi-korotz. Nere iduriko, gazteentzat behar
litazke lore gartiak berech bildu, gorats
ahal ditzaen, beren gogo-bihotzak zikhindu
gabe.

Bigarren liburu protestanta dugun, Joanes
Leizarraga-rena. Hamabostz ehun eta laueta
hogoi eta biau Bastidan zagon higenauten
buru. Arrana dute aphez-katoliko arpegatua
zela. Nehun ez da frogarik agertu. Zer nahi
den Bastidan larderia sobera egin baitzioten
lehenik Pauerat jo zuen Jeanne d'Albret-en
ganat eta harek agindurik itzuli zuen
estuarelat Testament Bernia. La Rochelle-n
egon-aldi handia egin zuen Erreformatzailer

nausiekin eta handik igortzen zituen bere guthun
eta katichimak, Eskualdunen biltzeko. Gaun langile
eta suhar horren obrak ez du itzulkeruntza baten
balioa baizik. Erakutsi du estuakalakat bihur
zitazkela bertze mintzaietako hitzak ere. Haren
lanak gramatika-zaleentzat eta zaharkierizaleentzat
hainitz erran nahi du eta uste dut gure orainko
itzulien erroak eta ithurburuak nehun kausitzekotz,
han behar ditugula bilhaku. Baina itxertze
horiek eginez geroz, idoz eta motz, chakar eta
chimur aurkituko ditugu Leizoraga handiaren
lerroak. Jainkoari eskerrak, ez baitute Eskualdunen
Calvin-en sareetarak eror arazi.

Hona bada nola zabaltzen den gure estuaren
zelhaia. Gero hamazazpigarren mendea bi zatkitan
dugu. Ezker estuakalatzaileak, eskuin beren
baitzaritako idazleak. Gero horatago, hemegortzi
garen mende hitza, arrotzen sailari belki josia.
Azkenean han urrun, hemeretzigamena, nabar eta
uher, bere ongaitzekin azken laudeneraino, eta
ondar laudenean aberasten eta atzartzen hasia,
bere gain abiatua...

Hamazazpigarren mendea Frantsesek deitua
dute: le grand siècle. Mende nausia. Askok

5
uste dute eta erraiten ere estuakalakat ~~ere~~ berdin
hura duela bere gizaldi nausia. Iduripen horiek
bada kanore, orduko idazleen izeneri behatzen
badiogute, azken urthe trantakoak ahantziz.
Bainan aithor dezagun heiek eman dutela
geruztikako ibaiari bere ithurburua eta
hamazazpigarren mendea ez balinbada ere
ederena, ederenetarik bat dela eta aise!

Hasteko goazen Irurikat. Hamasei ehun
eta bederatzian hango gaun aphezpiktu Antonio
Venegas de Figueroak goin gehiagotako ari izan
zituen estuakalakatko neurthizlari guziak, nor
erdaraz, nor latinez, nor estuakalakat. ~~Handik~~ Handik
bertze urthean ere berdin, eta lau estuakaladunen
lanak gelditu zaizkigu: Pedro de Ezkurra eta
Miguel de Aldazek, neurthitz errecha dute, nahiz
olerti gutikoa. Joan de Elisaldet aldiz ez guren
hizkuntza hain garbi, bainan ezin ukha ~~haren~~
idurimena azkar bazabilkiola:

Ola goazen igitara:
Ani gaitzen lanean;
zeren garian zoritirik
dago gaurko lurrean...

eta buruen-buru Aldareko Sakramentu Saindua
igitarekin, ogi-biltzarekin erkatzen du. Zerbait
behar bada bixurdikatua daukate haren gogoeta.

6
Gue aburuko, gasteluzar handiaren artasuetarik bat da. Inurriko langaren laguna, Martin Postal dugu: hau biziki ahula da, olerkirik ez eta berrera makhur!

Nafarroatik begia ekhem dezagun lapundinat buruz. Hemen neurthizlari ederak baditugu.

Hona Joanen Etxeberri Ziburubarra. Hira liburu utzi daukigu Elizara erabiltzeko (1636), Manual de bezioezkora (1627) eta Noelak (1631). Hinek joate gaitza izan dute beren denboran. Orainko egunotan, gure mendiz haraindiko herrietan behinik behin, neurthizlari ez dituzte abesteko baizik eta iduri zaitote askori egia dela beihalako frontes batetik erana: « on dit en vers ce qui ne mérite pas d'être dit en prose » hitz lachotan ezartzeko on ez dena neurthizlari emaiten dela. Hona zuegatik arrotz zaitzizkigun Etxeberri handiaren oheritz neurtuak. Lehenago etzen hola. Giritkinok ez guten gainkoa ongi baxharrik goratsi nahi bainan ederki eta deus ez zitzaizten neurthizlari aspetsu alde bat bezain eder. Horatik dather gure idazlari harek izan duen omena.

Omen hori ez zuen elatsia. Harigari da zontak eta zontak lerro egin duen: hitzak, idurimenak, eta kobladurak bazarizkion ibaitza; haren

7
hizkuntzaz baliteke asko erarteko, hain du aberatsa eta zuzena. Hegoita hamar bat orrialde baditu itsasturientzat. Segur naiz hurbildik itten litzaghen batek orduko arraintzariak zerabiltzaten herna gehieneren izenak hor ~~handera~~ kausi litzagkeela bildurik. Zertako oher hoinbertze chehetasun oheritz horetan? Zeren guk baina hobeki baitzaitzen erlisionea ez dela noizean behingo azkurrei biltaina, bai ordean gure urrats guzietan lagundu behar gaitzen indar bat eta Etxeberriaren teologia nahi banu hitz batean kokatu goguetan hortan hil nezake. Ez dela deus chumerik gainkoaren begietan eta izaiterik Hipiarenak ere graziak zuzetaraino bethetzen eta kantzen dituela...

Orai nahi banio hitzika zerbait egin, erran nezake Etxeberri handiaren ibaitak nahasi aise bat baduela. Bere asmuak ez ditu mugatzen, elhasturcasi emaiten dio bide eta oroz gainetik eraguzpen zaituna: hitzak latinez bezain aise atheratzen ditu beren ohiko tokitik. Zuek eta nik erran ginezake « hedatuen du bere izena », harek aldir:

Eta urruti bere hedatuen du izena

Eta haren Noel batean abharazten dauku

Bizitea gatzu hotzak
Othor gure bihotzak.

«Gure bihotza hotzak» behar dugu ulertu.

Zer nahi izan dadien itzal itxi hotzak, Etxeberri
behar dugu belhi handietxi.

Haren adrekitide handi zen Aigarnaratz. Hunek
bi liburua itxi dauku, biziki atcheman-nekheak:
Abisu eta exortacione protechosal (1641) eta
Devoten brevarioa (1665) lehenaz ez dugu fitsik
eranan ez baita nehun ez bezalako hetarik. Bigarrenak
badu merezimendu. Ez du ibaiaren eiterik; haren
joanara laburrago da Etxeberriena baino, ur
chiripa diduri, bai bere erasiaren gochoa
delakotz, bai bere goguetak argi eta garbi,
gurbil eta hozpil heldu zaizkolakotz. Behar
kotlaño huri:

Gizonaren bizitzea
Deitzen dut garizuma;
Mundutikan partitzea
Haren bazko eguna...

Ez dute lan neurthitz horiek zeru-lurrik itcharazten,
bainan badute beren girako gozoa eta pollitasuna.

Hari hostarik ehuna dago Devoten brevario guzia.

Oihenart bertze gntzako neurthizlaria zen, nahiz
olerkari baino jakintsunagoa zen. Yortzez Mauletan

9
lege-gizonda zen eta Donaphaduluko auzitegian
egin zituen bere lehentzizko urhatsak: herri
hortako Eidoi etheko alabarekin ezkondu zen
1626 eta Paneko Parlament delako hartan
bildu zen. Lan handiak utzi ditu, bereziki
latinez eta erdaraz. Bainan ezagutuena da
Notitia ultrisqve Vasconiae (1638), ordu artean
ez laitzen agertu holako edesti edo ichtorio
argirik.

Halere Oihenart eskualdun idazle gisa
behar dugu agurtu hemen eta ez erdarazko
haren liburuen gatik. Atsothitz andana bat
bildu zituen eta argitarazi. Bainan atsothitzek
ez daukute herri-alde baten gogoa baizik
agertzen; ez daukute bilhatzailearen beririk
salhatzen. Oihenart-en gaztaroa neurthitzetan
deitu liburua badu bertze baliorik.

Ez dut erran nahi haren neurthitzek egia
den bezala erakusten dutela. Ez, bertzalde
dazhigun beriek ez daukute den gutereko
zalantzarik uzten haren bizitze zuzen eta
garbiaz. Aiphatzen daukun amorostkeriak
edo maitekeriak alegiazkoak dira, jostatzeko
asmatnak, edo hobeki erran dezadan, erdalunen

ganik maileatnak Berak museeri ez diotea abesten:

Andreak, luzez zorbizatu
Zaituztet, eta niki hospatu
Dut herri hantun zuen izena,
Lehen gati ezagatu zena.
Niki zuen azkura et' atunak
gu baitan orano ez entzunak
Agira. tut ihunteti
et' akherarik horatseti
gureku, et' eman hek euskara
kobla-hontzalen eskuelara...

Gaiaz den bezantatean, ez dut ukhatzen Eibulo, Katalo,
Marot eta bertze askoren asmuak ezin hobeki itzuli
dituela eskualak; erakutsi du gure mintzaira
astki malgu eta zume zela bihotzoko alde bereziaren
herri-herria inguratzeko edo berdin herrikin Kuku
mitzuka artzeko, behar den heinean egonez, ezariz
goiti nehorat baztertu gabe.

Bai Oihenart bere hizkuntzaren jabe dago,
bainan aithorlako dugua haren neurthitzek burua
akhitzenago dutela bihotza baino. Agia
daritzanari eman neurthitzaldia eta Ezkontidearen
hhechua bi poema nautienak ditu eta hetan
anarki ditake odolaren mintzo berea. Bizkitar-
tean atheraldi ederenetan ere, hats gati, lasterra
huni, jauregi zotko usain bat. Beharrik
zahitateak eta eskualaren garbitasuna hor
baitira. warte guretarik darian, gogoren

gozagarrri. Gora daukate heriek Oihenart
handiaren emena.

Harambura saratanak utzi Debezino
erkuaran (1635) elizako liburua ona da,
bainan irakurri dudan ondoan ez dut
erraiten ahal harriagarriko lan ederra dela.
Hura baino nahiago dut Miletan Harizmendi
haren heritar eta adichkidearen Ama
Bizjinaren ofizioa ⁽¹⁶⁵⁸⁾. Neurthitz poltitak ditu,
Argagnaratzek baino errechagoak, bainan
ahaide urbilak...

Ororen nautia orai aiphatzekoa dugu:
Bernard Gazteluzar aita jesuista. Harek ditu
ager-arazi Egia Katolikak (1686) izena
edertki emana du: sinestearen gairiduratik
bezala atheratzen dira neurthitzak oro.

Oihenartek musa paganoak deitua zituen
Eskual-herriak eta herien soinekoaz estali
zen nolazpait girichinoak. Aldi hontan
atherat manatzen ditu neurthizlariak eta
Hirurtasuneko uszo sainduaren mintzoari
jamaikitzen da baxharrik. Etchebani handiaren
saila hartzen du, khar berarekin, hats
berarekin. Ez dakit haren hedadurarik

1971
1848
390

12
bazukenetz : han hemenka Etcheberri handiago
emaiten du ; bainan gazteluzar-ek ez du hain
fedi, hain pisu, hain nabar emaiten ; Etcheberri
ren itaia ikur-makhuaka dabila, zer nahi daktanela
berekin nahas-mahas ; bertzea bigi-bizia doa
bere bidean, bainan urak garbiago ditu eta
argiago eta heien neurkada ezin chukeinago
dathor, beharria emeki atxemaiten duela.

Ur-chirripak badu bere grazia, ibai-basak
badu bere edertasuna, jauregi-batzeko ur
heziak ere berea ; bainan gora zelhai-erditik
handi eta azkar, zalku eta zukur doan
ibai prestua. Bego gazteluzar aintz urthetako
nauti eskualdun neurthizlarien artean, mendiz
bertzaldean segurik.

Hitz lachoan ar izan dira orai aipatu
neurthizlari gehienak, bainan neurthizteki
eman diote omenik gehiena : nahi eta ez, gaia
bertzetarik hartzen duenak ere kablaku behar
duenean, bere baltharri atxeratzen du gorbait
bertzetan ez zenik. Idazlari-arrunta aldiz
ez da nise ipkitzen bere aitzinetan oin
atzetarik, jarraitzen zaisten ber.

13
Hona zergatik Axularez bertze idazlari
guziak hain ahul disen. Ez dut enan nahi
ez diogutela esker onik zor. Ez, ^{badakit} ~~arrunt~~
~~du~~ nehorik bezain ongi baitezpadako lana
egin dantatela ; lan horiek ez balira izan,
eskualdunek beharke zituzten erdarazkoak
hartu ; bainan berak dabilizan idazlariak
bertzelako azke-antza derakustigute.

Aita Esteban Materre, frantsiskanoa
etzen eskualduna sortzez. Parisen agertarazi
zuen (1606) erdarazko lan eder bat : « L'horloge
spirituelle » Gero Sararat etxeratu eta
Axularekin ikhasi zuen eskulara. Hain ontsa
ere ikhasi, non Dotrina Christiana agertarazi
bartzuen « en bascuense hermosa » dio
Lanamendik

Hala-hala Ponrean deitu aplez anutz
batak ere ikhasi zuen. Bourges herri-aldetokoa
zen. Duvergier de Hauranne famatuaren
idaz-muthil luzaz egona. Nauriaren etxean
oro eskularaz ari-eta, aise lotu zen gure
mintzariari. Bidarteko eneter izaiteko asti
bazakien. Han lau urthe egon zen (1640-1644)
eta Pariserat joan. Laket gitzarion haatik

Estual-horiat noizean behin itzultzea, bere adichki-
 de onen ikhusterak, Haniek laguntzen zuten
 bere lanetan, bereziki Oihenartek. Agertarazi
 zituen hiru liburu erdaratik estuaralatuak:
Gregorinoaren doctrina (1656), Card. de Richelieuak
 frantsesez egina; Philothea (1664) San Frantzisko
 Salesekoak maldakua, eta Gudu izpirituala, italia-
 notik hartua (1665). Bartzalde haren paporetan
 ikhuz ditazke: Hitzegi bat, Imitazioe bat, et
 zombait hitzaldi.

Haranedunek dio Penreauk ez zahiela
 estuararik. Egia eran, ez dute haren lanek
 bertze askorenek duten gozo hura. Baina
 erakutsi du estuarari buruz frango eskualdunek
 ez bezalako khar eder bat. Nere ustez,
 erdarari hurbilegitik jarraitki zaro eta honak
 eman dioke aztun aine bat.

Halere Mongongo Saransa eta Partas baino
 gehiago daukat, nahiz biak eskualdunak diren.
 Partas apez, chuberotana zen, Arriko erretora.
 Bi liburu utzi ditu Ontra hiltzeko bidea (1666) eta
Anima debotaren okupazioe debotak (1672) Aspaldiko
 lanak diseklatz, eta argi zerbait emaiten dutelarik,
 chuberotar chahanari buruz; sagu-garriak dira; baina

horiek lekhorra mehe daude bai behotzeko, bai
 gogoko. Sarançak, 1692-an abesu zombait
 athera zituen aberen arhatzeko bide hoberenez.
 Estuara arunt ahala du eta haren aholkuek
 inieginazteko bidez doia balukete, hain
 osabide eta sendagailu bitziak emaiten
 baitituzte.

Ordu da Axular ez mintza gaiten. Han
 dugu alabainan ooren aitzindaria. Etcheterry
 Sarako sendaginaren arabera 1572-an sortu
 zitakeen Urdazubin. Lehen ordenak Iruñan
 hartu zituen, bertzeak Teridan eta Parbesen.
 Hiri hunkako Diharce apezpitu eskualdunak
 egun zion raphezgoa (1596) Donitane
 Lehizunen hasi zen lanean eta handik Pam
 plheren buruan Sararak eretoi izendatu
 zuten. Baina Baionako kalonjek ez zuten
 onetsi, baizik eta Nafartarra zela eta ez
 frantsesa. Beharrik Frantziako errege
 Henri langarrenak heien eta Burdako
 lege-gizonen erabakia hautsi zuen, baizik eta
 bera behi Nafaroko errege zagola eta
 Nafartarnek frantsesen eskubide ber-berak
 zituztela.

Orduak Axular Sarako erreter egon zen eta
1644-eko jomailaren zortzian hil zen.

Haren liburua baxharra gero deitua da.
Hortan erakutsia daiku izenbat kalte
egiten duen luzamendutan ibiltzeak, egitekoen
gerako uzteak. Ohartu da nola Eskualdun
asko lajakeriak hartuak diren: ez dira beren
egonbideri jarraituak, elizarako urratsak
utziak dituzte, eta othoizten dituztelarik
onorat itzul ditezten, dena aitzakia, dena
estakunua hasten dira: gerochago biktutako
dirola Jainkoaren ganat. Axularnek aitzakia
horiek oro erhausten ditu; erraiten diote zer
erhokeria den geroari fidatzea eta zer dituen
beren orainko gogortasunean jokatzen eta
estekatzen: alferkeriak, birauak, hasarrekundeak,
mendekioak, arguluak eta oroz gainetik
lohiakeriak. Gaitz horien erroak eta ondorioak
begien aitzinerak emaiten dauzku, bai eta
erakusten nola behar litazken eritasun horiek
osatu eta sendatu.

Axularnek barna derama bere saila;
argitu nahi ditu irakurleak eta ez burzoratu;
eta bere baitarikako arazoak bertze asko

jakintsunen erranez zurratzen eta azkartzen
ditu, batean liburu sailduetarik, bertzean
elizarako aiten ganat, bai eta frangotan
paganeen lanetarik zer nahi erakuspen edo
edergailu atheratzen duela.

Bainan mailegu horiek guziak hain
politiki urtzen ditu bere liburuon, hain
hertsiki jarraituzten ditu elgarni, bere
eskuara hain gozoki derabil, nekhararien
ahotik hartua balitz bezala, non batere
zalantzarik gabe gure idazle lehena
deitzen ahal baitugu.

Honek ez du eran nahi ez duela itzalik:
gaitikiago idaz dezakeien, bere iturburua
ere han hementa agerichegi ditu, hizkuntzak
behar gabe metatzen, idazkera aldatzen...
Uste dut, ondoko mendetan sortu den hura
baino idazlari hobirik, bainan hura izan
da lehena eta lehentasun hori denek ez
dio khenduko.

Eta hura non sartzen garen hemezortziganen
mendean: Laramendi, Mendiburu eta
Cardaberatz-en mendean.

Iduri luke gainkoak ordnan bere argia gure
eskualdetarik zuenatarat iragan-arazi zuela.
Gure aurkhintzetan idazlariak ez dira, egia
den bezala erraitako, gutitu: ez, baina
ez dira atrebite bere gain jartzera eta
arrotzen ondolik ibili dira oinez-oin. Bere
burua erakutsi duen bakhana: Joannes d'Elchebeni
Saratana, Miquis jaun jakhintsunak beharrik
ilhunbetik argitaratu baitzuen...

Bainan izenda ditzagun halere bertzeak.

Michel Cheurio Azkaindara zen sortzez.
Donibane Lehizunen bikario egonik, 1702-an
hemi hortan berean erretortu zuten: 1718-an
hil izan zen eta handik laster (1720) haren
eskualdeak itzuli Jesu Kristoren imitazionea
ager-arazi zuten. Pourrieauk jadanik itzuli
zuen, ez ordea argitarat eman. Arambillaga
deitu aphez batek 1684-an, Imitazione bat
egin zuen eskualdeaz, baina ez zuen denarik
balio. Cheurionen liburua aldiz, nahiz
chazar emaiten duen, Duvoisin eta Leon jaunek
argitarazien ~~aldiz~~ eretzean, ez da batere
gubierterkoa.

Juanes de Haraneder, 1669-an sortu zen

19
Donibane Lehizuneko etike on batetarik. Lan
hainitz egin du eskualdeaz. Uztaritzeko
Semenarioan, ezkuaz eginitako liburu bat
badugu Robin delako aphez batek idazia:
J. Kristoren Ebanjelioa Saindua, Jaun Haraneder
aphez Donibane Lehizuneko eskualdeak itzulia.
Egia eran Testamentu berri osoa dauka. Gerochago
lan ebanjelioak berech ager-arazi zituzten
Harriet eta Sarraue jaun aphezak (1855). Berak
ez zuen argirat eman Philothea laizik (1749)
bainan ~~bat~~ aitzin solasean hitz-emaiten
zuten Eskualduneri u huren ondoan berehala
emanen zaitobela gudu izpirituala. u
Ondoko urtean Gudu izpirituala
atxeratu zuten. Ithurri bereko ur hotcha
dirudi, nahiz itchura hainitzan araberak
Noël-Joseph Duvergier aphezak argitaratu
duen.

Mihurak gerochago Andredona Mariaren
Imitazionea itzuli zuen (1757)

Huna orai idazlari khartun eta jakhintsun
bat: Bernard Larregui. Uztaritzeko erretor izaki
-eta, dirutan trak Bassusarri-ko elizarat jo
zuen, eta hangoak ordaindu zuen Uztaritzean.

Zer nahi dela, Lanegatik Reymond famatuaren
testamen zahareko eta berriko rektorioa bi zalkitan
 itzuli zuen eskuaralatu, eta bertzalde "kantiko
 gozo eta charmagariak" onku omen zituen,
 Saint-Martin haren adichide batek dionaz. Lanegatik
 aphezari zui diozkagu ere Saindu zondaiten
 rektorioak. Eskuara legun eta bethe bat
 zerabilan, orai ere gogotik irakur litakeena.

Chuberon Martin Marster-ek Imitazionea
 eskuaralatu zuen 1757-an. Eskuratzen ahal
 badute segurik, on dukete idazlari
 chuberon gazteak lan hori behatzea.
 Badu jeinu, antze eta gocho.

Benafarroan agur egin dezogun Lopez-i.
 Hain itarriko enketor zen: langile gaitza, ongi
 egile nasaria. Astia edo dizina zuenean, galzardi
 egiten ari zen herriko behardunentzat. Albelbiden
 arabera, harek zuen Alfonza Rodriguezen liburu
 edera eskuaraz ager-arazi: ez oso-osea, bai
 ordean zathi huberenak hautatuz eta ahal
 bezain zuhurki elgari josirik, ez baita jostura
 bihirik ere ageri. Amikuzeko mintzairia dakhar.

Baranart jaun aphezak ager-arazi zuen
 Grichtinoki itzizteko eta hiltzeko bidea (1784);

bertze aphez batek eginikako lana zen; lan
 baliosa, hamabertzi aldiz argitaratua izan
 denaz geroz. Gure herrietan, Meditazione
Hipiak deitzen dituzte, Duhaldonak aldiz
Meditazione handiak. Sari aipatuko dituzte
 azken hauek.

Jeau Robin denitandarrak ere bazuen
 bihurtzean zu eta khar. Liburu handi
 bat utzi dauka Anima Penitent, "Miserere
 mei Deus" psalmearen azalpena; eta
Aita Michel Ange Marin-ek moldatu
Virginie irakurgai luzea ere eskuaralatu
 itzulirik han dugu, Uztaritzeko
 Semerarioan: eskuara ezinago garbia
 du, ulert-nehkea, hainitz hizkuntza
 berri derabilalakoak. Baina urte dut
 nehorik ez dituela lan horiek argitarat
 emanen.

Katichima egile, elizako liburu egile
 eta heren parekoak oro behar banitu
 izendatu, banuke lan. Utz ditzagun
 beren gisa eta aho oneko itzul gaiten
 Joannes Etcheterri Sarakoari buruz.

Hau 1668-an sortu zen eta neizbait

han. Frantziar egin bide zituen bere eskolak ;
bainan mendiz bertzaldean jarri zen miritu
edo osakin : Beran lehenik, gero Ondomakin,
ondarera Atxkoitran. 1749-an hil zen. Haren
eskularazko liburua aipagarria dira.
Chede bakhar badoatzi lanak, eskualdunen
eskularaz argitzerat.

Mende horan gramatika guziren frantsa
eta asentua latinaren ereduak ziren. Latina
ongi ikhasi eta, bazankaten erdara gehien
gakoaren jabe zirela, eta jakintzen
lanak mintzaira horan ezarriak ohi baitziren,
latinari berari begitarte on egiten zitzaion.
Bainan eskual-horietan nor nola haren
ikhasiari loti? Erakusle eskualdunak ez
zen, eta atzeratu endoa ere erdara zen
erabilia latinaren argitzale... Makhur
handi hoi chuchentzeko, Sarako mirituak
gogoratu zitzaion behar zuela latina
eskulararen bidez erakutsi eta bertzalde
hiztegi batean ezarriko zituela eskual
hitzaren aldean latinezko hitza, espantolazkoa
eta frantsesa. Bere gramatikaren sarberia
nahi izan zuen bere gomendiazko kasta

ederrean finkatu eta Lapurtareri eskaini,
ustez eta lagunduko guten bere liburuak
atzeratzen. Zorigaitzez Uztaritzeko Kiltzarak
gogorarena egin zuen. Laugarren lana
deitu du eskulararen hatsapenak : horan
ditu eskulararen alde on guziaz goretan
eta handiesten, luzeki eta ederki.
Bero-beroa ari da maitea bere maiteaz
mintzatzen den bezala ; eta hainbertze
irakurtze egin du bere hizian, karrubertze
ikhasi eta entzun, non jants ahala heldu
baizaitzkie orbeitzapenak, hitz-zuhunak eta
idazlari zaharren atzeraldiak... Axularren
eite handia du. Legur egin ukha ditake
hura duela kapitain eta gidari. Gogo
bera dute batak ala bertzeak, nahiz
Etchebernik luzeago emaiten duen. Lehengoen
artha bera, nahiz mirikua zokokariago
den. Nasaitasun bertsua, nahiz Axularnek
nahasiago duen bere hizkuntza... Hots,
bana bertze, elgaren bethe dira eta gaina
halere aphezari emaiten badioga, arthor
dit haren gai eder eta baitezpadakoaren
gatik egiten dudala eta ez haren

eskuairearen gatik. Zer nahi den hemezortzigarren mendeko idazlerik bitainena dugu ~~James~~ Lapurdiko aldemenean.

III

Hemezortzigarren mendea hobeia izan dugu aitzinekoa baino eskuaraz den bezenbatean. Segur itzulkuntza frango egin izan da, bainan herian heriko gisa ere abiatu dira zenbait idazle, beren burutarik.

Aipa ditzagun lehenik neurritik larri. Hemen iduri zait hitz bat zor ginioketela Pastoralari. Chuberon jarraitu gaizkete miteren ematen ziozkaten antzerki bereziki.

Ohun eta zenbait badantzakagu, denak ondar mendeian eskuz idazirik. Hone urtey zaharagoak dira, baxhar zenbait behinik behin, eta ez nitake hari Santa Helilda hamazazpigarren mendetik edo urrunagoetik ere ethor balekigu.

Zer nahi den, Pastoralak badate alde on hainitz, eta iduri zait gure theatra eraberritzorakoan,

Frantsiak, Alemaniak, Angletarak ematen dauzkuten ereduari behar ginioketela gure Zuteko ematen daukapan erakchiki.

Ez dut urte doren bezalaki hartzen ahal dituguten. Ez, bainan gei edonak badituzte, eguzki gean gaizkete da urtey elgararen dutey gethi urtey gudu handizki erakusten dutela, eta begiery guzagari ere antze gaurty, urhata eta dantzay eskarizay dutela.

Norbait behar ginkete eskintdu. non antzerk gei horietk oro bit eta urt litzazkenea - urduan sor litake behar bada gutariteko Schiller eta Shakspereare berri bat.

Bainan Pastoral Chuberon gelditu da. Abertak irakuririk dira. Neurritik larri batzu jakitake gutikak gure, bainan beren gaurari etker eman dute ondar mendeian udare edonak.

Agua leuz Uraineko Uzi puttan
 Hunak angie etheua egun zuzen
 Naputren iragan zuzen eta
 jakin izan ditu hitzkatzen
 bere denborako mada hitziak.
 Agua kalaber Henry, Gullerian,
 Bordachouri Azkaingo bealaki
 eta berze asto jende mausaku
 dituztenari.

Bainan oroz lehen gortu delgan
 Dibarant ostikig lea, Otralde
 mugazaina eta Etxakun
 laboraria. Leheniak gortasun
 eta gogu zuzentz bat jarkan =
 haren gasik delgan - Medialgo
 zutia, Seteko ophona, Setaketa
 eta berze kantu frango. Otraldetik
 erneklasan gortza amen zuzen,
 bainan haren neuntitzak beki ahal
 danda: balue Badaurakona, Gilen,
 Zakar gazteen parakela ez
 daukagu ahantziak. Etxakun alde
 eskunara mahasi eta truskil
 batekin olerkari mausia daga,

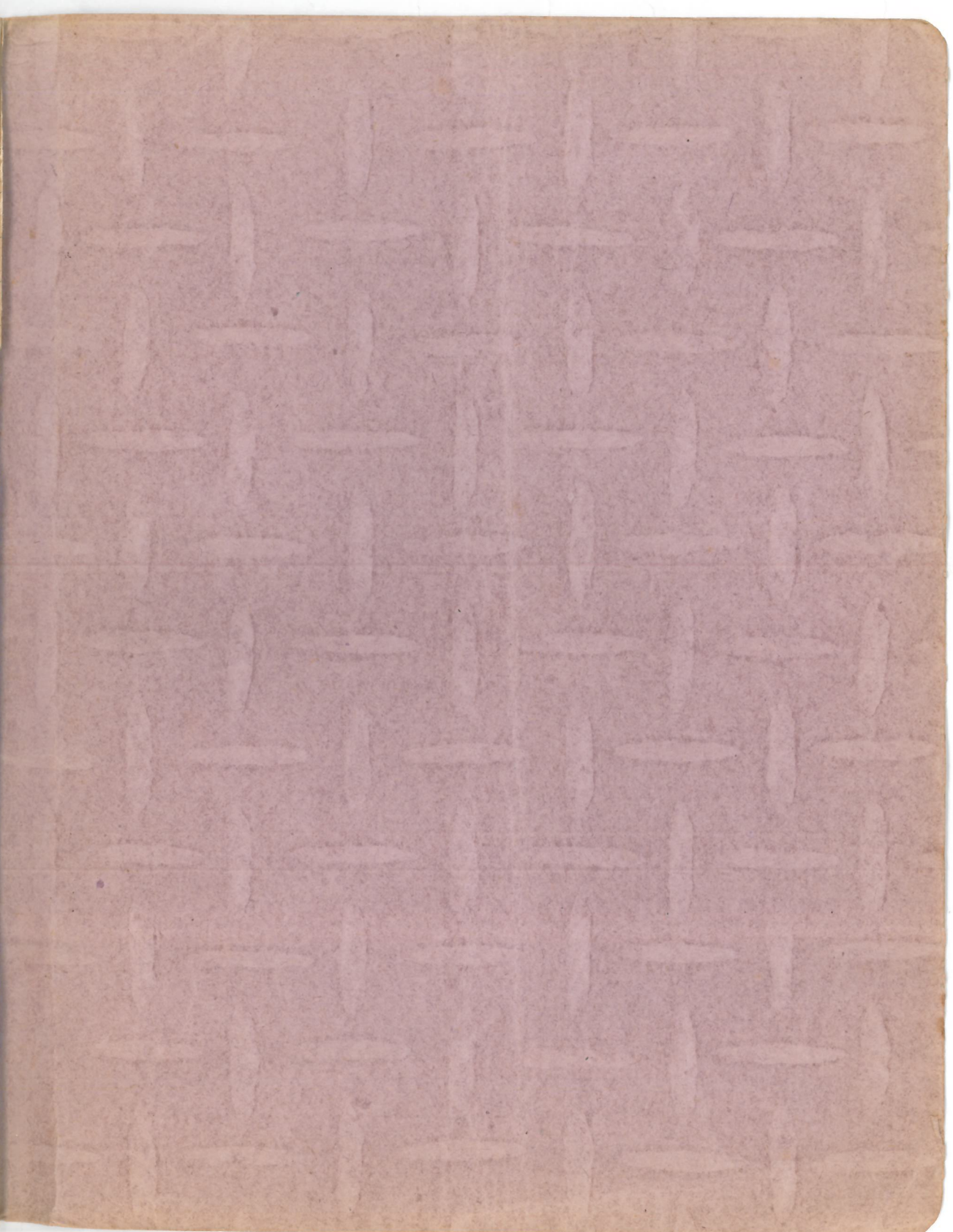
berziki bere hitzgenen berri
 ematen daturuan. Zuzentzak
 lehenia hitz izan da, emate bigun
 bat harturik, berze gortzi etxaldek
 haiztan gorturik, da hola... Etxakun
 du gehienek idulak daukagu gure
 ezinberzeak. Etxakunak berze berde
 hegaldaratzen zuzen ber holla
 hantzenetan. Gehienak bitan
 ditugu eta ager arazko ditugu =
 erakuski dute ostenen oihua
 jakitakarena baino berziki unu-
 ago dogu.

Huna orai zerbait etxean zuten
 neuntitzari batzuen izenak. Azkargatza
 batto aipatu baino nake berzeak
 baino luzetxago. Menko apiza
 Hau hemezortzigaren mendean
 ezari lidas nueritz ala endikuan
 egun naiz, bien artean etxaldek
 dagokotz. Ahantzia da, nahiz
 haren kantikak orain en gure
 abiztan erakitak diren. Bainan
 ez du holako itzaltzen berze

28

da haren nantibz qazak altuatu
ditogu - elzen elerkaria, bainan
mibi zonetza qaca, kitzikari
handia

27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40

Hitzaldia, eus.
[Euskal literaturaz]

J. Zaitetik antolatua

jaunak eta andereak, agur! Azken lauetan
 hogei urte huntako eskual literaturaz behar omen
 dut oren batez zerbaite erran. Ez naiz segurki gar
 eskasak izitzen; izaitetotz sailaren zabalak.
 Ontsalaz behor nituzke aipatu hiru ehun bat
 idazle eta zazpi ehun bat idazki. Barkatuko
 ahal dautazue eremu handi hori ez badut
 chehe-chehea itertzen, bainan bai lami-lamia
 eta gaingiroki edo achaletik.

Zueta hogei bat urte, etche huntan berean,
 egin bainuen hitzaldi bat Bidaroz haindik
 eskual literaturaz, erran nuen hemezortzi ehun
 eta lauroguigarren urteka muga-urte handia
 zela, orduan hasten zelakotz, ene ustez segurik,
 aro berri-berri bat gure idaz-moldeari buruz.
 Erran bainuen erran: geroztik, alde askotarik
 ari izan zaizkit kritizitzaileak, nola
 fintkatu nuen bada muga hori, eta ez nuenet
 noizbaite argitarat emanen garbitiango, zergatik
 geroztikako aro hau deitu nuen hain deplauti:
 gure urteztu mendea! Zaitegi jaun aphezak
 egungo sail hau ene bizkar emanez, nahi
 izan bide nu hertsatu, bortxatu edo bederen

bidatu galde horien ihardesterat. Aldez esterrak diozkat, zontait egunez buru eta beharri gura estuarazko itsasoan murgil egin baitut eta oren gochoak iragan hainbertze eskualdun argiturekin; aldez haatik, aitortut, lanak izan ditudata ene notak ezin berechiz eta ekhera ezin tinkatuz. Zer nahi den, goraizen lot gure lauetan hogoi urte hunkako literaturari.

Idazki bat ez da bakarrik norberitek egin, bainan norbaiti buruz egin. Bi aldetaratu so egin behar da, literatura batez mintzatzeke.

Estuarazko obrak hiru sailetan ezar ditzazkegu.

Behetik, herriak herriarentzat sortu lanak: Azkene zenak herri-jakintzari erakotzitzen zituen; erdaraz "folklore" derit baiginezake.

Bigarrenetik, jakintsunetik herriarentzat moldatu paper eta liburuak: jende chehearen argitzeke edo biltzeteke armatuak dira; propagandari dagozkie, erlesionea, politika edo edozorin jakintate hedatzen.

Hirugarrenetik, jakintsunetik jakintsunentzat egiten duten literatura: azken hau, gutarteko bakanena, argalena, chukurrena, irakurlerik

astir ez izanez, ez baitakit hiru ehun eta berogoi-ta. hamar lagunetarak heldzen diren.

Erran ditakete hiru mende baino gehiagoz eskual. literatura bi lehen sailetarik ez dela jalgi. Hemeretzigarren mendea bururatzean, horra nun Eskualduna hasten den abertzaren; Sost. herriaren alderako grina ari zaro handitzen; ~~WMA~~ amets bat egiten du; eskuara hein gora batetarak helduko dela, eta eskual-kultura bere gain jarriho, behi arzoen ondokik herrestan ibili gabe.

Amets eder honen sustengatzaile, gizon suhan batzuek chutik ezarri zituzten jakitatezko batasun batzu bai eta agerhari baliosak. Ez ditugu aipatuko baizik: Iruñen "Asociación Eúskara de Navarra" eta huren ondoan "Revista Eúskara" (1878-1883); ~~was~~ hor ari ziren Arturo Campión, Altadill eta Iturralde y Suñik jamatnak; Gazteitzen, "Revista de las Provincias Eúskara", Fermín Herrán eta Apraiz batzuekin (1878-1879); Bilbon Artiñanok biltzen zituen Selmas eta Trueba bezalako jakintsunak (1886); baina Jose Manterola batek behar zuen lan ederrena egin Donostian, "Euskal. Herria" ager-araziz eta

h
"Lore-jokoak" fintkatuz. Hogoi-ta-hemezortzi
urteaz "Euskal-erria" horiek emanen diote
atzerre orduko neurtizlari hainitz, eta Lore
jokoak piztuko dituzte bazter guzietan idazle
berriak. Bidasoz huna indian Le Comtes eta
L'Avenir des Pyrénées berrietariek, uriti bada uriti,
ez dute gure artasoen sugarra iraungitzerat utziko.

gerochago Azkue aphezak errechtasun handiak
emanen diozkate idazle-gaier, bere gramatika ^{laneri} ~~lari~~
~~lari~~ eta oroz gainerik bere izbegi haingarriari
esker: Ydenek esku-menean izanen dituzte estuararen
aberastasun guziak edo bederen gehientsuak. Baina
adimenduaren ^{edo mikimen zatuzen} argitzea) ez da asti. Bihotzak
ere behar du berea, eta ezin ukan. Salin Arana
batek oldar berri bat eraztu zuela haret ere,
nahiz, onez omean eta chede hoberenekin, estuara
mehatu eta markester daukun, garti barno
garbingo egin beharoz. Eta nota ez aipa
"Revue internationale des Etudes Basques" delakoa?
Julio de Urquijo jaunak, bere lagunekin, itzal
berezi bat eman dio estuarari, munduko
hainbertze jakintsun, haren ^{mirestherat} ~~argituzerak~~ deituz.
Ondoan behar zuen sortu Estualza indiak,

hura eta
bertze hainitz
mintzailari
dizela kausa,

handitu Eskualzaleen Biltzarra, loratu Eskual
Esnalea-k; eta erretxikatu ere onjoak bezala
agertzera zozain: Gure Herria, Jakintza,
Principe de Viana, Munibe, Bergandegia eta
hametaka holarako, orai berriki Egan eta
Euzko Gogoa sortu diren bezala. Guziak
laguntza ederra egin diote eskulari, eta
eskual-literaturari.

1)

Herri-jakintzak berenaz ez du idazle
bereziak beharrik: herrikantua, herri hondaira
edo ipuinak, herri eman-zaharriak, herri josteta
eta ohidurak beren baitharik bezala iragarten
dira batetik bertzerara, ahobik beharrik.

Bizkitartean lauogoi urke huntan izkirituz
bildu dituzte bit-ahal gehienak: lan hori
aintzintzean hasia zen, kala da; baina ^{mantentzean}
Santesteban,
Azkue edo Aita Donostia batzuek, Barbier eta
Dufau batzuek zontak eta zontak kanta ez
dituzte ager-arazi? Gisa berean Azkue, Barbier,
Elissalde, ~~Munibe~~ Araquistain, Barandiaran,
Ariztra anderea, eta bertze asko, ari izan zaitzigu
hondaira chahar bit eta bit. | Herelle eta
Hincgaray chuberoko teatro chaharuz ziren

Heien bilduma
handien ondokik
honda ahala
jalgi dira
kantaregi edo
abesfillak:
Kanta zahar,
Kantag, Errepetitio
Charamela eta
eta...

griaatuak. Hek gabe ahantzicheak zitazken
 pastoralek eta mastaradakt ere; ^{halere d'Andurain,} ~~Walt~~ Aguer,
 Oritik, Marc Uthunay eta Irurikako Etchahunek
 pastorala berriak egin dituzte, eta Fabien
 Hastoy batek chomotchen pereditira eruberritu
 mastaradetan. | Bertsulariak ^{ere} ez dira galdu
 eta badute oraino ere arrakasta, nahiz heien
 kantua ez diren kantak errepikatzen jendeen
 artean, lehen bezala. "Ernan zahar"-keta ibili
 dira asko eta asko, ^{eskuizale} hala nota Arta Intza,
 Pau Liburuen bethe ager-arazi bartaizku,
 Azkine, Etissalde eta orai Giltsen.

Hiruetan
 hogi bat izan
 aipa nezaghe,
 hala beharrez,
 mende hau
 hasiz geroztik
 oraiterean ez
 segurik badituga
 alha.

2. Jaktintsunek herriarentzat egin lanak
 dira eskual-literaturako gehien gehientsuak
 eta sail huntan azpezak agertzen zaizku
 denen buru.

Haurrentzat egin dituzte mail askotako
 kateak: arduruean erdarazkoak behar
 ukan dituzte eskualak: hamar hamabost
 urteariki bederen beritzekoak dira guli edo asti.
 Ez dute egileen izen-deiturak ^{rarik} ekartzeko
 bakan baxik. Halere ezagutuenetan ezar

dirizazkegu Indhauze, Iribarne, Elgoyhen, Ephen
chuberozarzak, Solhagaray, Scharassoury, Sitarce,
Elissalde, Leon, Sarpou, Giltson Lapurtaian,
Iraizos, Zalaba, Lecuona eta mugaz bertze
aldeko bertze zentrat ez?

Irakur-liburu
peltibak ue
egin diozkate
Xabierko,
Sabin
Baltilla eta
mariano,
Leoa
Noni eta Mani,
Pipo, hain
peltiki
apainduak.

Eskoletan eskularaz erabili dituzte bostz
chtorio sarindu, hiru Ebanjelio Hixi, Elizabete
hondaria labur bat, bi geografia, hiru
zentzuzki edo arimetika, fisika, Kimia,
bi gramatika; zorigaitzez orhoitzapen hiru
batzu bartzik ez dira, horietarikt zentrat.

gendearen erima-hazkurri, afhezek ez
dute eskularaz lan Hixia ~~eruma~~ ogin;

- hoxui-ta-hamar bat eliza-liburu jalgi
dituzte, edereua Orixe-rena delarik;

- Juvosen, Leon eta Olabidek eman dauzkate
Ebanjelioak, eta Aita Olabidek utzi Bible
osoa, jakitatezko obra miresgarria, nahiz
ez den bethi adri-erreaka.

- gesuren bizitzea hondatu daukute ezin
ederkiago Oiarzabalek, ezin peltikiago arka
Mangisidor-ek. Lehenak iturburu sendoak
baliatu ditu, hala nota Prat, Lebreton, de
Grandmaison, Le Lamus, Fillion eta bertze.

8

- Apostoluen egintzak Zaitegi jaunak jakintsuki azaltzen dauzkiugu : eskuaraz lan honek ez du berdinetik ; erakusten dauku , hala beharrez , gure mintzairerik chaharria aski aterats eta zume larteketa Unibersitate batean erabilizeko .

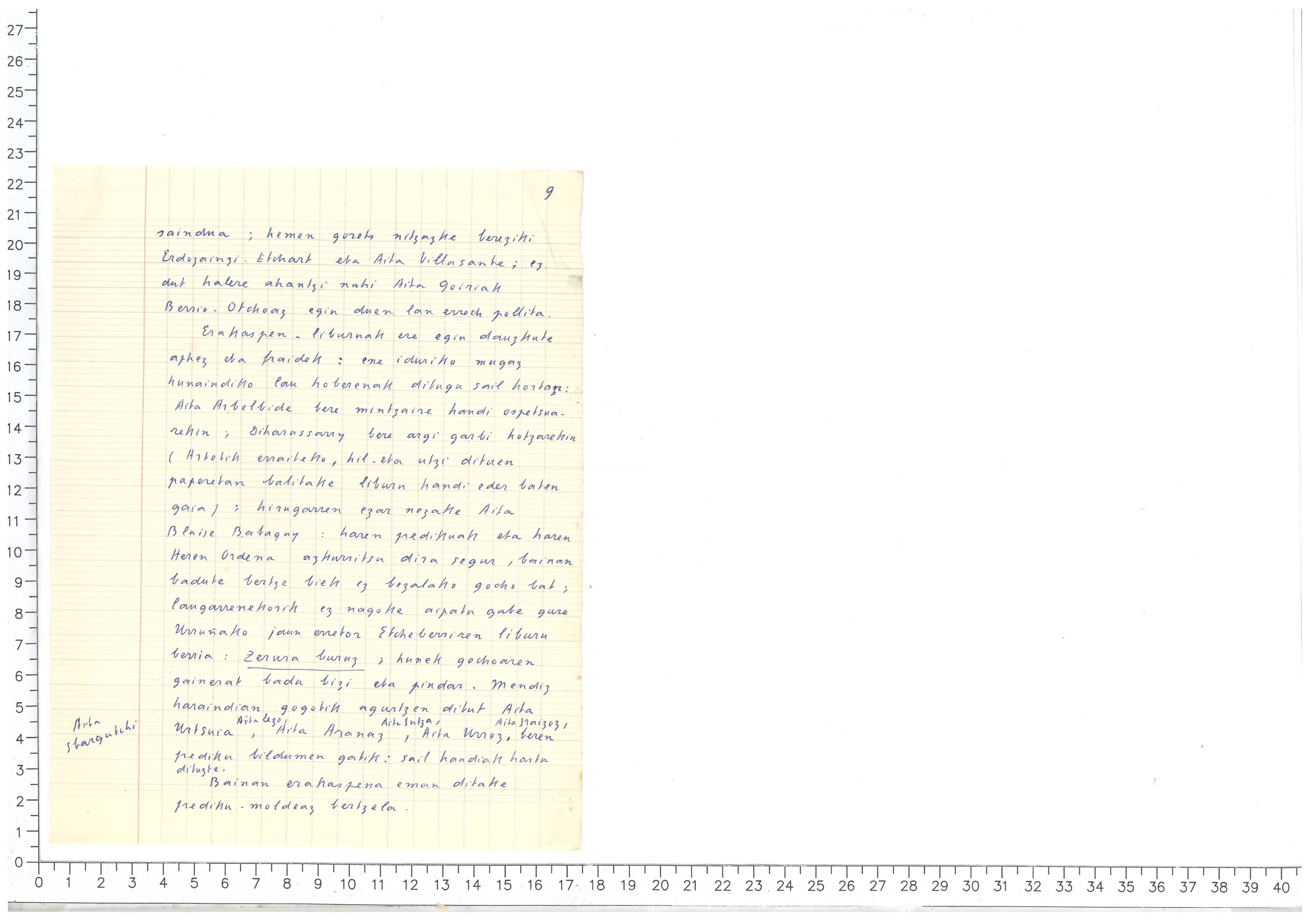
- Sainduen ere izan da hainitz liburua . Zuzen den bezala Andre Jena Mariari letu handiema eman diote : hasteko , ezagutzen ditut hogurta bat maiatzeko liburua , eta zerbait ez bertalde , ala Surdez , ala Fatimaz , ala Boulognez , ala Arantzazuz , ala Ainhoko berdez : gogorik goets nitzazke Diharassary , Julien Heiguy , Balthier , Soubelet , Aita Emiliano , Aita Goiria , Othazaray jaun hatorjien .

Itundatu izan zaizku ere arko saindu bizitzee : Etissaldeki arpatu ditu tihotzaren erdikik San Frantzis Chabienekoa , Ama Maria Pasionekoa , Aita Jousisbonne misionesta ; aita Azkuek Asis-eko San Frantzis goetsi du ; Manzisidorek San Jindzio ; bertze zantzariek Santa Terecha , San Domingo , San Benoit , San Antonio , Michel Garicoits , Arsi-eko erretor Sale-ko Joanes Batista , Maria Goulti , Aita Gesta

saindua ; hemen gurets nitzaghe berziti
Erdogaingi. Etchart eta Aita Villasantze ; ez
dnt halere ahantzi nahi Aita Goiriak
Berrio. Otehoaz egin duen lan errech pollita.

Erakaspen - liburua ere egin dauzkute
aphez eta praidet : ene iduriko mugaz
hunaindikoa lan hobereanak dibugu sail hortaz:
Aita Arbelbide bere mintzaira handi ospetsua-
rekin ; Biharrassary bere argi garbi hotzarekin
(Arbelbide enaitako, hit-eta utzi dituen
paperetan babitate liburu handi eder baten
garia) ; hirugarren egar nezaite Aita
Blaise Batagny : haren predikua eta haren
Heren Ordena azkurritsu dira segur , bainan
badute bertze biek ez bezalako gocho bat ;
Langarenehorik ez nagote arpatu gabe gure
Urriñako jaun enetoz Etcheberriren liburu
berria : Zerua buruz ; hurek gochoaren
gainerat bada tizi eta pindar . Mendiz
haraindian gogotik agurtzen ditut Aita
Natsua , ^{Aita Lezo} Aita Aranz , ^{Aita Intza} Aita Urroz , ^{Aita Itziaroz} beren
prediku bildumen gatik : sail handiak hartu
dituzte .
Bainan erakaspena eman ditake
prediku - moldeaz bertzela .

Aita
Itziaroz

Gogoeta edo meditazioa gisa ez dira egia
batero garztrago sartzen nor bederaren buruan.

Eta horra zergatik Jesusen imitazioa
hain usa izan den estuakalaz itzulia: azken
bi ~~aldietakoak~~ aldiakoaak garzkit hartuz
hobereak: ~~hainbat~~ oroz gainerik leon
jainkalariekin, bere estuakalaz itzulia
gintzatsuan.

Nola ez miretsi Salako Frantzesen
Filosofia itzulpena?

Nola ez miretsi Zenaruzaren berturen liburua
bihaina: Guruzaren oinetan?

Bainan bereziki nola utzi beriz eta beriz
irakurri gabe "Mallalinen gogotak", hain
dibu Aradoiek biltzek asmatu eta maiteki
itzulitaku?

Balitate segi zer erran liturgia liburuez,
eta behar dugun gain-gainerik laudatu
Beloteko komentua, "Ezkita" bere lan-sailari
deusen ez nehoen beldurik gabe jarraitzen
bartzario. Nekez pentsa ditake, zer laguntza
dakarren estuakalaz herrietan, bere kantika, salmo,
gau saindu, Pasione, kantu, teatro, gramatika,

eta guzietan: "Ezkongeri" liburua, edo estuazko bezperak, edo bertze hainitz obra, denetan baliatzen dituzte. Segur guzien eskerrak hartze dituzte.

Gandean hortan erlesioneari doazken liburuez.

Herrinari emaiten ahal garo bertze argitasunik.

- Etkerentzaz laborantzaz egin zuten liburua bat;
- mutirik gure mendi eta oitanez;
- Minvulle medikuak haur H-oren artatzeaz;
- mendizabalek erlez;
- Barandiaran-ek batto Eskual-herriko lehen gizonaz, eta bertzea Eskual mitologi itaspidiaz.

Bainan laueta hogo urte hontan idaren heda-bide hoberena gertatu dira agerkeriak.

Ez da egunkari bat baizik izan ^{estuharatu} ~~estuharatu~~: Bilboko "Eguna", ez baizuen gerla artean zombait ilabethez bertzerik irauin.

Astehorriak izan dira: Argibaita laster irauin zena, Eskualduna behin Donibanen eta gero Baionan aheratzen zena; Argia Donostiakoa; Ekin

Donibane baginuen ilabethekari bat Aintzina;
 Bizkaiakoa; baziren ere fraile- etxe
 batzuetarik hegaldatzen ziren hamabortzero
 edo ilabeterokoak; jesuistek bazuten
 Jesusen Bihotzaren deia, aphez soilet gaungoitto
zale, Naputxinek Zeruko argia eta San
frantzesez, frantziskanoek Arianzaguz,
 Narmeldarrek Harmel; hemengo Eskual
 gazteriak ^{orai} badu Gazte eta Bermantza
 Nabuhoak Etchea; ilabethean behin
 agertzen dira oraino azken ^{lanak} ~~lanak~~. Bertze
 guzian suntsitu dira. Haatik Eskualdunaren
 ordain Herriak, egiten du bethi bere
 asteko lana. Alderdi eta Euzko deia
 politikari emanak dira eta gordeta
 hedatzen diren Berriak edo Egiz halaber.
 Azken lau horik ez dira astekarriak eta
 eskuara frango chuhurki derabilte. Bilbon
 aldiz badute Anartasuna, Parisen Elgar,
Bordelen Agur, Beloketo Beneditaroek
Othozlari noizetik noizera jalgitzen direnak.
 Memento batez baziren Nafarroan Artzaien
deia eta Luzaide: ez dakit oraino bizi diren.
 Ene gustuko ~~h~~ agerharrietan bitaineniki
 izan diren Kazeta-egileak dira: Hirrat-Urentz

ehakaria; oraino gazte, haren ahaiden; Blaise
 Adema, Mgr St Pierre, Apeztegui, Orobio eta
 Zerbizari elgarretarik ezin bereziak; Soubell
 jaun Malonjea; Arotsarena jaun Malonjea;
 Hirikino, Oiergi, Aita Etcheberria, Zugasti,
 Manterola, Olazola, Sokorri, ^{eta} ene adidokide
 Etienne Salaberry.

Literaturan badugu bertze sart bat, teatruanena.
 Sarri Montzon jaunak aipatuko dautzue hasik
 ofiziale gisa. Alabarnan ez da bakarrik gizen
 argitua, bainan komediak izkiriatzun ditu,
 eman-arazten bai eta berak emaiten. Hobeto
 dut beraz haren gain aztea gai horren argitzea.
 Erranen dut soilki, mugaz hainandian hugoita-
 hametaka antzerki edo pieza-egile hondatu
 ditudala, Harizpe apezaren denboretarik
 hantak, eta... 132 antzerki. Mugaz hainandian
 bazitazken bertze hainbertze. Mendizabalenean
 aheratzen zuten "Antzerki" deitu errebista bat,
 labaien gure adidokidearen artha-meneko gena.
 Eta 54 zenbaki agertu ziren. Baziren bertze
 komedia-sailak ere sartgai, hala ^{nota} Izarra antzerki
Salla ".

Homedia horiek oro hastapenean asti aruntak
 ziren; irri lodi bat gauz-araziz geroz teaholariak
 loriatuak ziren; emeki-emeki irri hori mehatu
 da, eta nigar egin-arazterat prest fitazke, orarko
 Homedia muntatzalek. Gauza fin eta arinak
 bai eta guziz huntigarriak erakutsi dauzkute
 Larzabal eta Monzonet, Etchahunez eta
Zurgin zuhuraz geroz.

Bertalde 19 opera izan dira gutienetik
 eskuarazko hitzetan. Fama luenak: Mendi mendian,
Mirentxu, Amara, Maitena, Leidor,
Tchantu Piperru ...

Jakintsunak jakintsunarentzat egiten den
 literatura hura da egiazko literatura handia.
 Bainan nunkala hortarat nola hel? Gure
 adierkide andana batek zin-zinez uste dute
 bertze mintzarretan egin izan diren obra
 ederrenak behar dituztela lehen-bai-lehen
 eskuaratut itzuli, eta horra zertako:

Etcheberriak itzuli duen Enerida

Eskiazak Platonen Parmenide

eta Leizola de senektate

Zarategik Soflohen teatro guzia

Ametzagatik Hamlet eta bertze Shepsaren
puzka batza

Barandiaran jesuitak Iliada oso-osa

Iraizoz-ek Alemaniarako poema zontark

Guenagatik Schiller-en Gilhem Tell

Orixek San Agustinen aitortuzunak

Mistralen Minero

español zaharretik Turmes-eko

itsu-mutila

Zarategik bertze ere Evangelina eta

Europa mintzari sibilientak hainitz
olertu.

San horiek, uske badute ere, ez dute gure
literatura berez aberasten. Entsegu batiosak
ditazte itzultzaletentzat, bainan ez bertze
nehor gutrentzat. Itzultzaletan haidor horiek
ari dira partida arintzinean bezala estuaren
berotzen. Estua berotu-eta, utz josteta
horiek eta jo egiatze lanari, berek
estuaz asmatu zerbaiti.

Ena ustez, jakitate eta kiritina
satu baitira eskual literaturan, eta
han bere gain jarriz, hortako da gure
literatura bere orai artinoko hoberenean.

Haurtzeko da nola Zaritzi talde
ezgizak duen Platon eskualaz, nola
Olaizolek argitzen duen eskual
presia, nola Txillardegi, Etxepare
zenak, Zelaia, Irigarayen, Villasantxi
Ibinagabeitiak, Salaberriak aise ikertzen
dituzten bai iderak bai sendimenduak.

euskal literatura

bai Lecuonak, bai Villasantek, bai Mitelenak, eta
bertolariena bai Aita Zabalak, bai Aita Onaindiak.

Aita Onaindiak eman dauhun Hilla Olerki edea
astri ditake eskual poesiaren berririk jakiteko, hasteko
segurik.

gramatikak badira, Arretarenak eta nikauertak
bedera ager-arazi ditugu frantsesez; bainan badakigu
baik ez dugula « grammaire historique », bat moldatu,
nahiz etei zontak aurki ditazten gure lanetan ere.
Uste dut heren osatzeko, behar ditazkela badiaku
Mitelenaren fonetika, Arretaren Morfologia, Arretaren
Elderismos, eta Lafon jaunaren artikulu mamitsuak.

Artelik eranteko, pena da Lafon jaunaren lanak
berduratuak baitande ez dakit zontak agerharitan:
iduri zait egun batez dinak bildu behar ginituzkela
liburu baten baten, haren baimenarekin; ez
gintu aharide xuhura. Sei hori egiten diotek
bai Eskualizaleen biltzarari, bai Eskualzaingari.

Dialectologie hortaz, gibel gaudela egin ulka,
nahiz Arretaren jaunak eman dauhun erakuspen
on bat Sacaze - hartak muntatu eta ager-araziz.

Olerkiak nota ez arpa Olerkiak jaunaren
hiru liburua aberatsiak! Zorigaitzez hork ere esparioez
emona.

Hiztegi zer nahi ageritu zaizku azken denbora
hotan: Mugika-rena eta Guikotkearena izigari
abertsak dira, hasik aberatsregiak. Gure itaslentzat
banago ez litaken bertze zertak egin behar;
bainan hortan ere lan astu eta diru astorik gabe
deus egin egin.

Speaker : Maheb.

connait

ESKUALTZALEEN BILTZARRA

Ecrivains et poètes de Garazi

A l'occasion du Congrès des Amis du basque, à Saint-Jean-Pied-de-Port, il n'est peut-être pas inopportun de rappeler que le Pays de Cize a été la patrie de vaillants mainteneurs de la langue euskarienne.

Comment oublier que Bernard Déchepare, curé de St-Michel, puis « vicaire général » de St-Jean-Pied-de-Port, fut le premier écrivain qui publia un livre en basque ? C'était en 1545, et avec quelle fierté le poète ne chantait-il pas la sortie de l'eskuara dans le monde :

Heuscara, heuscara,
Julgi adi hanpora...

« Esquara va parcourir le monde entier ! Toutes les langues ont atteint leur apogée. Aujourd'hui tu vas planer au-dessus d'elles... »

Et Déchepare, dans son petit livre, nous a donné les prémices de la poésie légère, de la satire et de la poésie religieuse en basque imprimée.

Depuis, le basque s'est conservé dans nos villages à travers conversations, prières, catéchismes, homélies, chansons, joyeusetés de charivaris, carnaval et autres « santiaste ».

Notamment le répertoire des vieilles chansons de Garazi est l'un des plus variés du Pays Basque et peut-être des plus truculents : nous avons l'impression qu'il n'a pas été assez étudié.

Quoi qu'il en soit, le Pays de Cize a donné le jour à de fameux pertularis : nos anciens parlaient avec orgueil de Zubiat (Béhorléguy), d'Anchura (Zablatza), de Goyanetche et ses fils, voire son domestique Etcharen (St-Michel), de Manech Etchamendy (Estérencuby), et de l'école Arnéguy-Valcarlos où domine le nom de « Borddel », dont M. l'abbé Satrustégui publie l'œuvre si curieuse.

A Saint-Jean même, comment ne pas citer Léon Barbier aux chansons si savoureuses, et surtout son frère Jean Barbier, le célèbre curé de St-Pée.

L'abbé Barbier est l'auteur basque le plus important de Garazi et l'un des plus féconds de tout le Pays Basque. Son œuvre comprend :

— Supazter chohan, où l'on peut lire 25 contes, un poème et cinq comédies ;

— Légendes du Pays Basque d'après la tradition, texte basque et traduction française ;

— Piarres, roman en deux volumes, « vrai corpus de nos vieilles coutumes » écrit dans un basque plein de saveur ;

— Nere kantuak, recueil des meilleures chansons de Barbier, dont plusieurs furent primées ;

— Ama Birjina Lurden, traduction des « Merveilles de Maddabielle » ;

— Un manuscrit contenant 81 cantiques basques.

Nous ignorons s'il a laissé dans ses papiers d'autres travaux inédits.

Mais il y a déjà ainsi assez de raisons pour louer l'abbé Barbier à l'Eskualtzaleen Biltzarran de jeudi.

Pourquoi ne pas saluer aussi l'abbé Martin Landerreche, natif de Bussunaritz, l'un des fondateurs de l'Eskualtzaleen Biltzarran, et qui en fut le secrétaire perpétuel ? Ce fut un amoureux de l'eskuara. Il écrivit en 1905 une brochure, *Aphurka zahar eta berri*, fut longtemps le traducteur des « Annales de la Propagation de la Foi », et avait réuni une jolie bibliothèque de livres et manuscrits basques. A ses heures lui aussi rimait des chansons. Il était académicien et a laissé dans la revue

Euskera d'utiles contributions au vocabulaire et à la phraséologie euskarienne.

A Saint-Jean-le-Vieux, rappelons que naquit le célèbre abbé Apep-téguy. Il écrivit dans Eskualduna et Gure Herria en fort belle langue, mais ne publia pas de livres. Son curé, l'abbé Gombault, natif de St-Jean-Pied-de-Port, fut aussi un vaillant bascophile, qui avait composé de menus ouvrages restés manuscrits.

A côté des hommes d'église, il faut avouer que, en dehors des bertsularis, les laïcs ne font pas foule dans la littérature basque.

Raison de plus de citer feu Har-ruguet qui s'intéressa aux amusements populaires de Garazi, surtout aux séances carnavalesques, et publia un petit recueil de textes bouffons en basque « macaronique ».

Mais nous devons surtout citer « Manezaundi », de son vrai nom Henri Zubiri : né à Valcarlos en 1867, il fit quelques études à Saint-Jean-Pied-de-Port et s'en fut à Paris où il s'adonna à la peinture ; il y réussit. Il fut professeur à Pampelune, où il mourut en 1943. L'artiste resta fidèle au basque de Garazi et Angel Irigaray a publié de lui un recueil d'articles charmants en luzaidar : ils ne manquent ni de piquant, ni de finesse, et mériteraient d'être plus connus.

En terminant, nous dirons que l'avenir nous paraît devoir tenir les promesses du passé : les Piarres Hegulboa, les Joseph Camino, et bien d'autres, avec le nouvel académicien de Valcarlos M. l'abbé Salrustégui, sont prêts à maintenir la tradition euskarienne.

Gora Garazi !

P. L.

LITTERATURE BASQUE

La "chronique" dans la poésie populaire basque

Sous ce titre vient de paraître en espagnol, aux Editions « Ekin » de Buenos-Aires, un beau volume de 224 pages.

L'auteur en est Jésus Maria de Leizaola, le « lendakari » du gouvernement basque exilé à Paris. Le travail a paru tel qu'il était achevé en 1952. C'est une seconde série d'études relatives à la poésie basque.

La préface ne comporte qu'une douzaine de pages, mais présente un intérêt considérable. J.-M. de Leizaola, en vue d'une « Histoire de la poésie basque », demande des monographies sur les pastorales souletines, les poètes classiques religieux, les morceaux épiques du Moyen-Age, la chanson d'amour, la poésie lyrique, les chroniqueurs en vers, les compositions satiriques et humoristiques. Pour chaque genre, il indique soit des exemples soit des travaux déjà effectués. Enfin, il invite à une recherche serrée des rythmes utilisés par les poètes basques. Lui-même n'a pas les loisirs d'embrasser une tâche de pareille envergure. Il se contente de traiter quelques points pour montrer ce que l'on pourrait faire.

Le premier sujet traité a fourni le titre à l'ouvrage : « la chronique dans la poésie populaire basque » J.-M. de Leizaola distingue entre la grande chronique et la mineure.

De la première, il donne deux exemples : les pages historiques de J.-M. Hiribarren dans « Eskualdunak » (1851) et la pastorale de P. Apeceix, « Guillaume II » (1928); la chronique du premier lui paraît grande parce qu'elle embrasse les fastes de Navarre de 716 à 1512; celle du second parce qu'elle raconte en 2.400 vers la campagne 1914-1918 sur le front occidental européen.

La chronique mineure est subdivisée en sept sections, dont chacune est illustrée d'un ou deux exemples :

a) éditorial politique : le coup d'Etat de Napoléon III, par Oxalde (1852); le programme d'un député basque (1850).

b) billet du jour : les aveugles nouvellistes de Madrid, par Zabalza (1840).

c) fait divers : la baleine d'Orio (1901).

d) chronique criminelle : les quatorze tués (1825).

e) comptes rendus sportifs : la partie de pelote d'Irun (1846); celle d'Urrugne (1851).

f) mondantités : rumeurs autour d'un mariage (1828); Zumalakarregi est mort (1853).

g) billet humoristique : la vachette, par Chenpelar (1862).

Ces analyses sont précédées et suivies de remarques générales sur les chroniques en vers écrites en d'autres langues, sur la différence entre chronique et romance, sur les dates introduites dans les poèmes, etc...

La seconde étude du livre est intitulée : « Les cinq poétesses basques du XVe siècle ». Il s'agit de la fille de Gomez Gonzalez de Butron, — de Sancha de Ozaeta, — de la sœur d'Emilia de Lastur, — de la sœur de Pedro Garcia de Oro, enfin de Usoa d'Alos. Toutes les cinq sont célèbres pour leurs élégies funèbres, où chevauchent les thèmes de la mort, de l'honneur, de la justice vengeresse, de l'amour fidèle, du prestige familial et de l'attachement à la Maison.

Le travail de J.-M. de Leizaola place les chants funèbres dans leur cadre historique, s'occupe de leurs prestigieuses poétiques, et de leurs formes.

La troisième étude a pour titre :

« Oihenarte (1592-1667) et la Métrique Basque ».

Après l'exposé des règles posées par Oihenarte à l'usage des versificateurs basques, l'auteur situe Oihenarte dans les lettres du XVIIe siècle, distingue entre poètes érudits et poètes populaires. Suit une longue analyse du vers, de la rime et de la strophe. Des questions difficiles sont posées : y a-t-il en basque des syllabes longues et brèves ? des vers masculins et féminins ? relations entre les procédés anciens et les formules populaires ? parenté avec les trouvères ?

La dernière étude se réfère au vers de 15 syllabes. Est-il d'origine ecclésiastique ? Comparaison avec *Tantum ergo* ? Est-il d'origine espagnole ? Comparaison entre Calderon de la Barca et Oxalde. Est-il autochtone ? Comparaison avec le petit zortziko. Le critique reconnaît l'asymétrie comme règle quasi universelle en vers basques, et montre l'influence de la métrique sur le rythme de la musique et de la danse en Pays Basque.

Au total, l'ouvrage de J.-M. de Leizaola ne se présente que comme un modeste essai de contribution à l'étude immense qu'il faudrait consacrer à la poésie basque, mais nous apporte les résultats d'une profonde réflexion et d'une érudition étendue.

On peut trouver parfois certains rapprochements aventureux et d'une ingéniosité subtile, mais tous font beaucoup réfléchir et la plupart emportent votre adhésion en vous remplissant de joie.

Nous remercions et félicitons J.-M. de Leizaola d'avoir trouvé le moyen, parmi ses multiples responsabilités, d'écrire des pages définitives au service des Lettres basques.

P. LAFITTE.

A
cé
sp
av
MI

G

NC

Le
eu a
de p
fectu
à L
J
peti
con
été
mor
mist

REVUE

A propos d'une nouvelle "HISTOIRE DE LA LITTÉRATURE BASQUE"

Emrécien avec M. l'abbé LAFITTE

Un volume vient de paraître, consacré à l'Histoire de la Littérature en langue basque. Nous sommes allés trouver M. l'abbé Pierre Lafitte, directeur de « Herria » et membre de l'Académie Basque, qui est particulièrement ouvert à tous les problèmes qui ont trait à notre vieille langue. Nous l'avons questionné à propos de ce nouvel ouvrage, dont on nous avait assuré qu'il était extrêmement intéressant. De très bonne grâce, M. l'abbé Pierre Lafitte s'est prêté à ce « supplée » de l'Interview.

— Monsieur l'abbé, j'ai entendu dire qu'un éditeur madrilène a publié une « Histoire de la Littérature Basque ». S'agit-il d'un ouvrage « sérieux » ?

— Pourquoi voulez-vous que ce ne soit pas « sérieux » ?

— Parce que je me demande si on peut dire qu'il y ait vraiment eu une littérature basque, jusqu'à ces derniers temps.

— Mais certainement. Il y en a même en deux. Une littérature orale populaire, et une littérature écrite.

— Qu'entendez-vous par littérature orale ?

— Celle qui se transmet traditionnellement ; je pense aux proverbes, aux contes, aux chansons, aux formules superstitieuses...

— Pensez-vous que cette littérature remonte bien haut dans le temps ?

— Elle est difficile à dater. Mon ami Leizaola, croit reconnaître dans quelques chansons de la région d'Arabar des textes pré-chrétiens qui situeraient au VIIème siècle de notre ère et il parle volontiers de vers composés lors de l'intrusion définitive du christianisme en Pays Basque, vers le Xème siècle.

— Etes-vous d'accord avec lui sur ce point ?

— Il est certain que nous possédons des formules patentes, comme les prières au soleil et à la lune recueillies par l'abbé Barraband et le père Donostia. Mais certainement les dater ? Savons-nous seulement quand nos ancêtres ont fini par accepter le christianisme ?

— L'impression que la lutte contre les sorciers, du Xème au XVIIème siècles, était une réaction contre la résistance païenne des « Jentilak » ou Basques fidèles aux antiques croyances.

— Quelles sont les plus vieilles chansons ?

— L'histoire nous permet de rattacher aux XIVème, XVème et XVIème siècles, des chants qui remontent les luttes politiques du « bon vieux temps ».

— Vous faites sans doute allusion à la chanson de Bertréche...

— Prédésamment, et à beaucoup d'autres, comme l'épique de Milla. — Et les Pastorales ?

— Les manuscrites les plus anciens sont du XVIIIème siècle, mais ils peuvent être des copies. La critique interne nous oblige à reporter du XVème siècle, au plus tard, l'introduction du « Turko » dans le système dramatique de la pastorale souléenne.

— Et la littérature imprimée, quand a-t-elle pris son véritable départ ?

— Je vous fais grâce de courtes citations dans des textes étrangers. Et nous avons au premier livre basque de Bernard Leizola, curé de Saint-Michel de Leizola, curé de Leizola, qui sont des vers. Date de parution, 1843.

— Et depuis, les livres n'ont pas cessé de paraître ?

— Non.

— Comment se fait-il qu'à peu près personne n'en sait rien ?

— C'est que les livres étaient tirés à un nombre réduit de exemplaires, et rarement réédités. Sauf, que c'est l'appetit des lecteurs qui pousse les auteurs à écrire.

— J'apprécie beaucoup ces ouvrages. Ils ont un intérêt pour ex-citer l'appétit du public...

— Bien avant que vous n'avez dit, vous avez dit que vous n'avez pas l'habitude de lire les livres basques, mais que vous n'avez pas l'habitude de lire les livres basques.

— A-t-on eu l'idée de la faire connaître ?

— Oh oui ! L'abbé Harriet avait dressé le premier catalogue de livres basques en 1843. Il a été complété par le père Mendiburu, Salazar, Sorraïnain, Yribar et son « Bilbao » est en train de préparer un travail gigantesque, dans le même sens.

— Un catalogue, ce n'est guère intéressant à lire. Cela ne nous avance pas beaucoup...

— Mais c'est la condition d'un travail plus critique.

— Ce travail critique qui permet d'ordonner la production littéraire et de présenter la synthèse, l'a-t-on fait ?

— Je connais une courte synthèse d'Ornatech, parue vers 1921, dans « Eskual-erriak », une de Leizaola dans l'encyclopédie « Euzko-erria », que autre de René Lafont, dans « Littérature du Monde », dirigée par Luis Michelena, dans « His-toria General de las Literaturas Hispánicas ».

— Et vous-même, ne vous en êtes-vous pas occupé ?

— J'ai travaillé surtout la littérature basque du Labourd, de la Basse-Navarre et de la Soule, j'ai pu faire le résumé de mes recherches dans une brochure « Le Basque », parue en 1941. Dans ce petit livre, la littérature péninsulaire n'est évoquée que de fort loin alors, qu'elle représente le plus gros morceau.

— Ou donc chercher un panorama assez complet de notre littérature ?

— Prédésamment dans cet ouvrage qui vient de paraître aux Editions Minustoro de Madrid, sous le titre « Historia de la Literatura Vasca » je vous le recommande vivement.

— Quel en est l'auteur ?

— C'est ce même Luis Michelena, dont je vous parlais tout à l'heure. En développant un article qu'il avait écrit en 1958. Il a réalisé un joli volume de 184 pages.

— Quelles en sont les caractéristiques ?

— C'est un travail objectif, tout est fondé sur des documents. Seize pages de bibliographie très précise et dix-sept pages de notes, permettent au lecteur de juger du sérieux de l'entreprise. C'est un travail critique et une œuvre intelligente. Elle explique, par les circonstances historiques, les hauts et bas de notre littérature. C'est enfin, un livre rapide, précis, sans fautes, au style vivant et concis.

— Tous les auteurs basques y sont-ils étudiés ?

— Non. Ce n'est pas un travail analytique. Vous avez parlé tout à l'heure de Minustoro, c'en est un précisément. Michelena nous donne une vue panoramique de la littérature basque. Il en marque les sommets, les vallées, les belles routes, les jolies rivieras et les bois ombreux...

— Je m'excuse. Mais voudriez-vous me préciser qui est Michelena ?

— C'est la figure la plus remarquable de l'Académie Basque. Il a passé son doctorat à Madrid, avec une thèse sur la phonétique historique de l'espagnol. Il fait partie de la Société Linguistique de Paris ses rapports font autorité dans les congrès internationaux et il écrit indépendamment en basque, dans un style clair, dnu et spirituel.

— Etes-vous en tous points d'accord avec ce qu'il dit dans son livre ?

— Ce serait étonnant. On peut varier dans la manière de juger telle ou telle œuvre. Ainsi, je serais pour le « secret » de Pierre Mendiburu et pour moins moins indigent les tentatives de nos jeunes, existant dans des revues comme « Euzko-erria », mais je ne suis pas sûr de leur intérêt. Mais même pas mentionnés, j'ai des doutes sur les contenus. Par ailleurs ce sont là des points de détail et je dois vous dire qu'à mon humble avis, le livre de Michelena est le meilleur ouvrage du genre qui ait paru jusqu'ici.

— Nous avons quitté le savant abbé Lafitte, après l'avoir remercié de s'être si aimablement prêté à notre interrogatoire.

— Les lecteurs de « Basque-Éclair » lui seront reconnaissants de nous avoir fourni de si précieux éléments pour présenter un livre qui aura, nous le souhaitons, de très nombreux lecteurs parmi tous ceux qui s'intéressent de près ou de loin, à la langue basque et à sa littérature.

J. B. D.

LE BILLET

A propos de Secourisme...

Aujourd'hui, les cours de Secourisme, placés sous l'égide de la Croix-Rouge, vont reprendre une activité d'utilité publique.

Mais les dévoués responsables de ces cours se trouvent, comme l'on passe, placés devant un problème particulièrement irritant.

Comment en effet, loger les élèves de cet enseignement ? Il n'existe à Bayonne, aucune salle, aucun local, apte à recevoir les secouristes. Et l'on doit, durant plusieurs mois, se contenter d'une solution qui ne donne satisfaction à personne, et gêne, il faut bien le dire, les animateurs d'un mouvement qui mérite pourtant les plus vifs encouragements.

Nous savons bien que dans un avenir plus ou moins proche, la libération des locaux de la sous-préfecture permettra l'établissement, dans le bâtiment de l'hôtel de ville de salles vastes et spacieuses. En attendant, secouristes... et autres mouvements en sont réduits à composer, dans l'espoir de réalisations de plus en plus urgentes dans une ville aux activités multiples et le plus souvent louables comme celle que nous prenons en exemple aujourd'hui.

J. B.

BULLETIN DU PORT

DU JEUDI 22 SEPTEMBRE

Pression barométrique : 764 m.
Vents : Est, légère brise.
Marees : 5 h. 12, 17 h. 28.
Etat de la mer : 3.
Caldaison admissible : 9 m.
Observations du pilote major : Entrée et sortie praticables.
Navires en vue : Rien.

ENTRÉES

Baunty, français, Lorient sur lest.
Wimors, hollandais, Le Pallée, sur lest.
Jean Floro, espagnol, Pesajes sur lest.
Navia Wernosa, espagnol, Mervella, 1100 T, minéral.
SORTIES
Wimors, hollandais, King's Flynn, 550 T soufre.